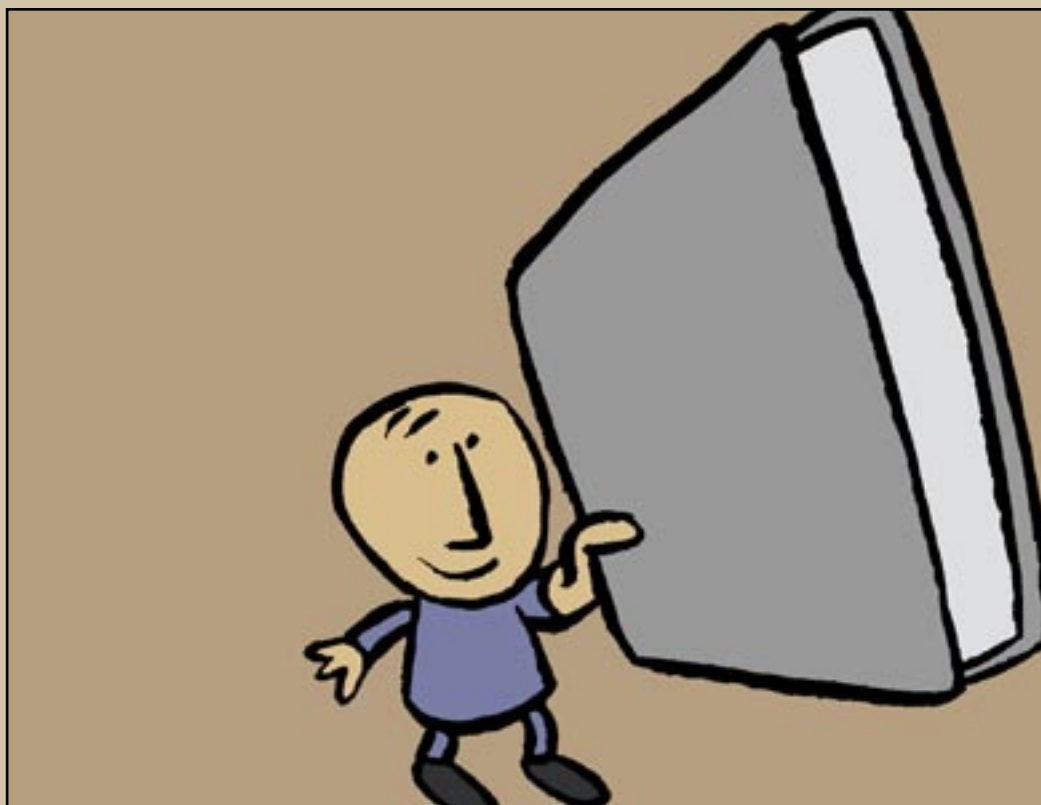

50-talet

Min subjektiva bild av ett decennium

Åke S Pettersson

© Detta är en e-bok publicerad av Nättidskriften Alba.2006
Alla rättigheter till texten tillhör författaren

50-talet

Min subjektiva bild av ett decennium

Åke S Pettersson

Flores para los muertos

0.

1950-talet var mitt decennium, den 10-årsperiod då allting betydelsefullt, eller rättare sagt kanske, det mesta av det som skulle visa sig betydelsefullt, hände mig, då min framtid formades. Det finns ett foto från 1950, taget på eftersommaren det året av Fritz Foto i Umeå. Det föreställer deltagarna i den fest som avslutade plutonchefsskolan på I 20 Umeå: unga män i permissionsmundering av gabardintyg, med vita skjortor och mörka slipsar, och flickor i långa balklänningar. Fint skulle det vara. Jag var 21 år och oskuld.

Den flicka som jag bjudit – jag minns inte längre vad hon hette – hade jag lärt känna i gymnasiet. Hon var mycket söt, mycket trevlig och mycket lång (fast inte så lång som jag som var 178 cm, egentligen inte långt för en man, men långt för en flicka; fast riktigt så lång var hon inte.)

Söt och trevlig var hon, det tyckte jag om. Man ska kunna snacka med dem, som man sa i lumpen, ett reservat för mansgrisarnas sexuella självhävdelse. Jag var inte kär i henne, inte ett spår förälskad, hade inget en tanke på en fördjupad relation, hoppades inte ens på det. Vi var vänner; hur vi blivit det, kan jag inte längre minnas. Jag tror att vi hade gått i samma ring när jag gjorde mitt extra halva år i gymnasiet, det som orsakades av att jag körde i studentskrivningarna på våren 1948. På grund av sin längd som kvinna (sin relativa längd, som inte var så lång annat än i just detta sammanhang) hade hon fått som sommarjobb att klädd i en slags folkdräkt med randigt förkläde och toppig mössa stå i ett litet stånd på torget i Umeå och göra reklam för Falu Ättika. Det var där jag fick syn på henne en eftermiddag, när jag gick och funderade på vem jag skulle bjuda med mig (om ens någon) på avslutningsfesten, och eftersom vi bara var ytligt bekanta, vågade jag fråga henne och hon tackade utan att tveka ja. Kanske kände hon för att festa? Jag skulle tro att den långa klänningen av blankt taft som hon haft på sig på vårens studentskivor nu hängde på sin galge i garderoben och hur ofta fick hon chansen mitt i augusti (det bör ha varit i mitten av augusti) att vädra den? Dessutom kände hon förmodligen flera av mina kamrater på studentkompaniet. De flesta av dem hade ju gått i läroverket. Hon kände kanske deras systrar och bröder? Umeå var en liten stad med bara 12.000 innevånare, två regementen, hovrätt, länsstyrelse, provårsläroverk, folkskoleseminarium, en boardfabrik och Hilding Carlssons mekaniska verkstad som tillverkade rälsbussar. Nästan alla kände alla, eller kände åtminstone till alla.

På fotografiet har hon kloka ögon. Kanske var det därför som jag inte hade förälskat mig i henne? Jag var rädd för sådana där ögon. Blyg och rädd. Sådan var jag. Hon däremot var inte rädd som vågade ställa sig på torget iförd den där underliga kostymeringen i ett stånd av masonite som föreställde en ättiksflaska. "Ättiksjungfrun" pikade mina kamrater mig, men mest på skoj, för egentligen var de liksom jag fyllda av respekt för hennes mod, för det var stil på henne, och jag hade en känsla att jag steg i deras anseende, och inte bara i deras utan också i befälets, därför att jag hade lyckats övertala henne att bli min dam för kvällen. Det hade inte fordrats mycket övertalning. Hon tackade ja överraskande villigt (om jag inte minns fel). Något överraskande, så upplevde jag det också själv. (Min far skulle ha tagit till ett av sina favorituttryck: De dummaste bönderna får de största potatisarna.) Jag var ju som sagt blyg och rädd med rejäla mindervärdeskänslor. Det framgår av det förvirrade intryck jag gör på det där gamla gruppafotot från 1950.

Blyg och rädd. Det handlade om rädsla för att förlora den vänskap som hon kände för mig, så liten den nu var och vad den kunde var värd. Den blyga och rädda människan vill inte vara till besvär, vill inte genera, vill försöka förutse och därigenom undvika pinsamma situationer. Jag var förälskad i minst två andra flickor men frågade ingen av dem om de ville vara med på vår högtidliga avslutningsfest. Den ena, som hette Susanne Björk (alla människor i den här boken ska nämnas med sina rätta namn om jag kommer ihåg dem; kanske kan det vara ett sätt att krasa henne eller honom – åtminstone namnet - för en tid ut ur den stora glömskan; räkna inte med någon finkänslighet i dessa djupt personliga och därför också djupt orättvisa hågkomster; här gäller att rädda från döden; hur tröstande är det när man inser livets korthet att bli ihågkommen för eftervärden under pseudonym?) och studerade i Stockholm. Hon var tror jag ännu hemma hos sina föräldrar i lappmarken, i Åsele, på sommarlov, och om hon reste till Umeå blev hon tvungen att övernatta i stan och det skulle innebära en massa besvär. Jag tyckte inte att jag kunde begära det av henne. Jag hade själv gjort samma resa för ett år sedan, då jag faktiskt varit och hälsat på henne (i alla anständighet; vi repeterade en pjäs för SSUH, Sveriges Studerade Ungdoms Helykterhetsförbund) och mindes att hennes mamma gjorde intryck på mig genom att röka cigaretter av märket Troja med ihåligt pappmunstycke och jag kommer fortfarande ihåg den gula bussen, låt vara att det den gången var mitt i vintern, och hur föraren samlade upp postväskorna som hängde i ställningar längs vägen och en gris som förvarades i bagageavdelningen skrek hela tiden och släppte sig i ett så att en mustig stank trängde igenom den tunna väggen mellan oss i passagerarutrymmet och den bakre delen av bussen där gods förvarades tillsammans med grisen och vi ständigt måste öppna fönstren trots polarnatten och vinterkylan. Så märkvärdig var inte plutonchefsskolans avslutningsfest! Helt i linje med min önskan att inte förorsaka besvär slog jag bort tanken

på att bjuda henne och därmed utsätta henne för detta att behöva tacka nej. Med all rätt skulle hon kunnat förebrå mig för en sådan idé som att hon skulle packa en väska och resa i flera timmar och måsta ordna med logi i Umeå för att gå på en baluns med mig och mina lumparkompisar. Den andra flickan som jag älskade i hemlighet, Helén Ivarsson, måste ha varit bortrest; hon hade annars varit det perfekta valet. Hennes mamma drev ett litet hotell av enklare sort, rent och snyggt och inte alls dyrt, där folk med ärenden till staden gärna tog in, människor från inlandet, med långa vägar och dåliga kommunikationer. Länet är stort och det är tjugo mil mellan Umeå och Tärnaby. Även regementet I 20 hyrde rum på hennes mammas hotell för inkallade befälspersoner. Själv skulle jag senare av denna anledning beredas tillfälle att övernatta i min älskades barndomshem. ”Hemligt älskade” borde jag skriva eftersom jag aldrig bekände mina känslor för henne. (Aldrig för någon utomstående heller). Det gällde för övrigt också den andra flickan, Susanne, hon ifrån lappmarken. Kanske hade de ändå förstått varåt mina känslor lutade, men så länge ingen av oss sa något – och de visade inte heller sina känslor, eller var det kanske det de gjorde genom att *inte* visa något, förefalla helt opåverkade, inte söka fysisk kontakt, inte hålla handen, inte kramas o. s. v. – så länge inga känslor manifesterades från någondera hållet så var mina förhållanden inte annat än till glädje förpliktigande vänskap.

Bakom blygsel och rädsla fanns en djupare fruktan: skräck för tillvarons primitiva, orena, smutsiga, undre region som kvinnokönet representerade och som var granne med de skamlösa djuren. Från det att vi varit små hade man varnat oss för detta. Lärare, scoutledare, präster, gymnastikdirektörer, läkare, alla besvor de oss att bevara vår manliga renhet, att försvara den mot de fresterskor som hotade den. Det innebar också att vi måste vara rädda om våra unga kvinnliga kamrater. Vi fick inte locka dem på villovägar. Om de skulle visa sig svaga och ge efter för köttets lustar skulle vi stötta och hjälpa dem och de i sin tur uppmuntra oss till den avhållsamhet som de båda könen måste leva i fram till äktenskapet.

Men ändå påminde flickorna oss ideligen om sin kroppslighet; deras bröst växte och det gick inte att dölja trots att skolan införde förbud mot kläder som stramade och satt åt. Viskande samtal utspann sig mellan flickor som befriades från att delta i gymnastiken vissa dagar i månaden. Och luktade de inte ibland lite underligt? En del äldre ogifta lärarinnor spred en doft av härsket smör. Den allra största skam jag kunde tänka mig skulle vara att göra en flicka med barn och tvingas erkänna det inför mina föräldrar. Sedan skulle jag naturligtvis vara tvungen att gifta mig med henne. Någon annan utväg fanns inte för en hederlig man, en sådan som jag ansåg att jag var, en sådan som jag ville vara.

Tvånget att gifta sig, att behöva stå för sina gärningar, begränsade drastiskt urvalet av flickor som man skulle kunna tänkas knulla med. Det blev en olöslig ekvation. Flickor av så hög kvalitet, fina flickor, som

mamma och pappa skulle kunna tänkas acceptera som svärdöttrar, var per definition inte så kåta (egentligen inte kåta alls) att de gick med på att ligga med en sådan som mig. Och jag visste bättre än att förföra en flicka av god familj! Och egentligen det vara ännu tarvligare att förföra en flicka av enklare stort, som lättare lät sig besegras av mina slemmiga knep och lustar, något som skulle göra mig till en simpel ogentlemannalik typ.

I bakgrunden fanns ytterligare en aspekt. Genom att förföra, lura, bedra, tubba, förleda en flicka till sitt första könsumgänge, det som kallades att beröva henne hennes oskuld, hade man introducerat henne i hennes sexuella karriär, en händelse av stor betydelse i en kvinnas liv, eftersom en kvinna som känt sin första könsnjutning, blivit ”väckt” som uttrycket löd, sedan var hopplöst försvuren åt jakten efter denna upplevelse, ett lätt offer för kommande förförare; kanske skulle hon, tvingad därtill av sin primitiva fysik, komma att utvecklas till nymfoman, allt detta för att en tanklös och njutningslysten pojke hade satt igång hennes sexuella funktioner.

Det säger sig själv att även om mina skolkamrater skulle duga att presentera därhemma och att detta för övrigt också gäller flickan på fotot från plutonchefsutbildningsavslutningen, så kunde jag inte uppträda så lumpet mot någon av dem som att försöka få dem i säng. Jag ville inte känna mig som en dålig människa. Vi hade som gymnasister med gymnastisters livsvisdom ofta diskuterat hur det var bäst att leva: som ett belåtet svin eller som en olycklig människa, och jag hade alltid med skärpa talat för det senare alternativet, inte minst därför att det var det bekvämaste för mig, det var det okomplicerade liv som jag redan levde när jag höll mig till de moraliska regler som uppställts för mig av mina fostrare och idoler. Det skulle vara mycket besvärligt att uppträda brottsligt, att snatta eller stjäla, till exempel. Blotta tanken på att bli avslöjad fick mig att må illa. Jag var ju inte heller särskilt smart. Jag hade en viss begåvning för att göra bort mig och jag var övertygad om att den gång jag skulle ligga med en tjej så skulle pessaret halka på sned eller kondomen spricka. Då var det tryggare att runka av sig i observatörsrollen. Jag skulle undvika att engagera mig, hålla huvudet klart, kalla som en fisk och vassa som ett rakblad. Så är jag, sa jag till mina flickbekanta och de log skeptiskt, men gjorde ändå inga gester för att rubba mig ur min självbild: skaka om mig, tvinga mig att ta del i det brusande liv som de själva och alla andra (utom jag) levde i. Den snälle Ivar Lo Johansson skrev en bok som hette Geniet om ynglingarnas dilemma och föreslog att man borde ”släppa till flickorna”. Det tror jag inte har gjorts ännu. Att flickorna har släppt till sig själva är en annan sak och hur och varför det skedde har jag ingen aning om. Det fanns fler oskulder än jag på det där kortet från plutonchefsolan, också bland oss manliga soldater, även om några redan var förlovade och andra hade sällskap, ”kilade stadigt” som termen löd, och så hade väl en och annan redan provat det förbjudna utan att binda sig.

”Svinlivet” hade minsann också sina förespråkare bland gymna-

sisterna i Umeå och vi som betraktade oss som radikala och moderna, vägrade att lägga moraliska synpunkter på frigjordhet och ansvarslöshet och utagerande (medan vi i hemlighet fortsatte att knipa om våra kyskhetsideal). Clas Göran Westrin som bodde på första våningen i huset närmast Viktor Carlssons, Olle Carlssons pappas, speceriaffär på Skolgatan gav oss oskulder lektioner i sitt rum där han predikade sexuell frigörelse och lärde ut könslivets hemligheter. Han spred sin visdom genom fönstret mot Skolgatan och jag kan se oss framför mig, en samling skolpojkar som står på trottoaren i snön utanför ett öppet fönster i våra vinterkläder, pjäxor, golfbyxor, ytterrockar. Själv har jag en krimmermössa av grått fårskinn, ett så kallat fårarsel på huvudet. Westrin, mager, ivrig, intellektuell med smala händer och långa fingrar demonstrerar inne i rummet en egenhändig teckning av de manliga och kvinnliga könsorganen i skön förening i genomskärning. Han ansågs mycket begåvad och hade hoppat över klasser i läroverket. Hans grundläggande rekommendation var regelbunden onani, gärna flera gånger om dagen, (något som han knappast behövde säga till oss). Ibland kunde hans lektioner bli väl sofistikerade för oss på vår låga nivå, som när han avslöjade att Wagners musik (Tristan och Isolde?) var den mest lämpliga för att ackompanjera ett samlag. Knulla, sa han, var det bästa som fanns, det mest eftersträvansvärda av allt. Gör vad som helst för att få knulla! Om inget annat hjälper, säj att ni älskar henne! Det ryktades att denne imponerande brådmogne gymnasist var älskare till flera underofficersfruar.

Något som bidrog till vår kyskhets och säkert var en anledning till mångas, både flickors och pojkars, sedliga uppförande, var frånvaron av sprit, som annars lätt hade kunnat hjälpa oss att övervinna våra känslor av otillräcklighet och styrka vårt bristande mod och som också, om ett klavertramp hade ägt rum, kunde anföras som en ursäktande omständighet. Jag var inte mig själv, jag var inte nykter, jag visste inte riktigt vad jag gjorde.

Den första tiden i det militära var rena mardrömmen och jag hatade varje minut av den, prisgiven åt dessa befälspersoner som inte fick ifrågasättas och som lät oss veta att de betraktade oss som fullständigt i avsaknad av värde, okunniga som vi var om det som nu gällde under minst nio månader framåt; det enda de respekterade var fysisk förmåga, att kunna springa, hoppa, skjuta, skrika och kasta. Inga av mina studieresultat eller uppnådda kunskaper på konstens område hade någon relevans, detta var ett nytt liv som kallades allvar till skillnad mot det som vi hittills hade levat, leken. Snart insåg vi dock att det var precis tvärtom. Det var det militära som var den verkliga leken. Det allvarliga var bakgrunden, kriget, som vi skulle förbereda oss på men som vi inte hade haft i landet sedan 1809 då fosterlandet åt sina stupade söner vid Sävar. I tacksam brist på verkligt krig fick vi försöka kriga i fantasin och låta fienden symboliseras av en röd skärm som närmade sig från öster medan vi stred med lösplugg och markerade artillerield med knallskott. Vi hade till och med en sandlåda i ett hörn inne i

exercishuset där vi övade granatkastarskjutning med små pilar som sköts ut med en fjäderanordning ur eldrören mot små grupper av dockhus. Riktig teater blev det när vi åkte på bataljonsövning och övade uppehållande försvar eller anfall mot statister i form av hemvärnsmän eller repgubbar. Exerciset, klackvändandet på kaserngården var en form av balett, det som jag känt sådant obehag inför när det gällde Dramatens elevskolas undervisning och som saknade varje praktisk betydelse om kriget skulle komma utom den att lära oss disciplin, att handla utan att tänka, bara på instinkt och även om jag aldrig riktigt tyckte om exerciset så föreföll det mig ibland vilsamt, ja, rent av bekvämt, att låta kroppen röra sig utan att hjärnan behövde följa med och tankarna därför kunde sysselsättas med angenämare saker. Skillnaden mellan den balett som dansades på Operan och exercisen på kaserngården lärde jag mig senare var att man i baletten började med höger fot, medan man i det militära alltid började på vänster. Så småningom upptäckte jag också att man inte alls behövde springa om man inte ville. Man gick helt enkelt när man inte orkade längre, och när befälet manade på en, gav man vederbörande en bedjande och ursäktande blick som sa: jag gör mitt bästa, men jag är fet och klumpig och trött och bättre än så här kan jag inte just nu. Om man utsatte oss för straffexerciset så gjorde vi så mycket vi orkade eller ansåg oss böra orka, varefter vi tillgrep samma passiva motstånd. Så fick jag höra att jag ”hade kroppen emot mig”, något som var alldeles sant och som dessutom hade gällt mig alltid från och med födseln.

Redan i scouterna hade jag lärt mig att dela sovrum med många andra killar, så logementstillvaron kunde jag ta lätt på. Mot alla odds började jag gilla lumpen och riktigt trivas i det militära, något som jag inte för död och pina kunde erkänna inför mina kamrater. Jag förbannade högljutt att jag skulle behöva offra femton månader av mitt liv på något så meningslöst. De nio månaderna, mitt militära havandeskap, förlängdes genom att jag utvaldes till sex månaders underofficersutbildning. Jag överklagade genast min uttagning och så gjorde alla andra som blev uttagna utom en av kamraterna som redan var färdig med sin folkskollärarytbildning och tyckte att han kunde gå de här extra månaderna och förtjäna den utryckningspremie på sjuhundrafemtio kronor som förespeglades oss, nu när det var sommar och han ändå inte kunde få något skolläraryttjobb. Jag kallades till förhör inför inskrivningsnämnden som leddes av en fet häradsdomare som frågade vad jag hade för motiv för att överklaga att jag blivit uttagen till plutonchefskolan? Jag svarade att jag var plattfotad och därför inte lämpad för militäryrket. Ordföranden påpekade att ett sådant fel var lätt att avhjälpa med inlägg i skorna, och att om jag inte hade fått sådana så skulle jag vända mig till doktorn och om jag redan hade fått ut inlägg och de inte hjälpte skulle jag se till att få ett par nyare och bättre. Hade jag mer att säga? Jag var närsynt, jag var helt beroende av mina glasögon. Det var inget problem, menade häradsdomaren. Jag hade sådan tur, sa han, att regementsläkaren P G Lundgren också var överläkare på ögonkliniken på

Umeå lasarett, och han skulle säkert kunna ordna mig lämpliga korrigeringsglas. Var det något mer? Jag var tjock och det var ansträngande för mig att hänga med på marscher och snabba förflyttningar. Jag kunde inte vara till någon större nytta som plutonchef om jag inte kunde följa med truppen. Häradsdomaren sa, att han var övertygad om att det problemet skulle lösa sig själv under de sex månader av ivrigt övande som förestod; han såg han inte det som något allvarligt hinder. Var det något mer? Nu gällde det att ta fram det tunga artilleriet. Min personlighet. Jag lutade mig förtroligt fram över bordet som stod mitt emellan oss och som vi satt på var sin sida av. Rummet var i övrigt fullt av andra människor: de övriga ledamöterna i Inskrivningsnämnden, någon som förde protokoll och ett antal officerare av vilka någon satt med huvudet stött i handen och uttråkad såg ut genom fönstret medan han lät sina tankar vandra. Jag hade en sådan natur att jag inte dög till att vara chef. Min psykiska konstitution gjorde att jag var olämplig att föra befäl över andra och leda dem i strid. Vet ni vad som fordras av ett befäl? Frågan gjorde mig för ett ögonblick svarslös och häradsdomaren fortsatte med att påpeka att de som hade tagit ut mig till vidareutbildning – officerarna och underofficerarna på studentkompaniet – de visste vad som fordrades av ett befäl och om de ansåg mig vara lämplig, så var jag också lämplig! Var det något mer? Nej, jag kunde inte komma på något, så jag fick finna mig i ytterligare ett halvt år av militär teater i väntan på den riktiga teatern som jag skulle börja studera hösten 1950. En eller två av de arton i plutonen som överklagade lyckades slingra sig från påbackningen däribland postmästare Arinells i Umeå son Totte, en profil i läroverket som liksom jag hade varit tvungen att ta studentexamen på hösten då han hade missuppfattat uppsatsämnet ”Den grekiska musiken” om vilket han hade författat en mycket trevlig humoristisk essä (detta var långt före Teodorakis & co) som han dock inte hade några historiska belägg för enligt en torr censor som underkände uppsatsen samma dag Totte (Torbjörn) skulle upp i den muntliga examen, ja, han tvingades faktiskt genomgå de muntliga förhören, för att sedan måsta smyga sig ut bakvägen eftersom man inte fick bli student om man blev kuggad i modersmålet, det vill säga inte fick sin studentuppsats godkänd. Inför Inskrivningsnämnden inklusive de vackert rodnande skrivmaskinsflickorna anförde han nu med hög röst att han led av pungbräck och det gjorde att han slapp till skillnad mot mig. Med nöd och näppe undgick jag sedan en ytterligare påbackning med sex månader på Karlberg, efter vad min plutonchef, den humorbefriade löjtnanten Poffe Wigraeus anförtrodde mig under den avfotograferade festkvällen: (han var inte nykterist, jag var det fortfarande): Jag hade tänkt ta ut dig till officerutbildning, men så kom jag ihåg hur ont du fick i hjärtat, när vi var på fjällmarschen. Han mindes fel. Jag hade sträckt ljumsken på fjället uppe i Hemavan, men jag brydde mig inte om att rätta honom.

Jag tyckte inte illa om att dra iväg på skidor med kulsprutepulkan efter mig i tjugo graders kyla. Till slut kändes regementet som ett andra

hem för mig. Jag hittade överallt bland kasernerna, jag visste var cyklarna förvarades och var man vallade skidor och ur vilken kran man fick hett vatten att tvätta sig i eftersom vi bara hade kallt vatten i våra duschar och tvättställ. Jag visste vad som förvarades i förråd och bodar. Jag kände igen hästarna i stallet och hade kört flera av dem. Mina skolkamrater försvann från Umeå den ena efter den andra. Snart hade jag inga bekanta kvar i stan, nästan bara ett par pensionerade läroverkslärare och I 20 blev det stället där jag kom att känna mig hemma, när jag senare besökte staden, då jag (som det hände mig tre gånger senare i livet) åter blev inkallad.

Nu var det alltså september 1950 och jag var en fri människa. Ingen skola. Inget militärt tjänstgöringsschema. Farväl för alltid (förhoppningsvis) inrutade liv! Försedd med ett uttryckningsbidrag på för den tiden nästan furstliga sjuhundrafemtio kronor, reste jag till Stockholm där min bror Bengt väntade i övre våningen på en villa i Älvsjö. Pappa hade på något sätt lyckats hyra rum där åt oss sedan han först med hjälp av min kusin Ingrid, morbror Gustavs dotter, som var bosatt i Stockholm, hade skaffat ett annat rum till Bengt, som av hans berättelse att döma hade visat sig vara tillfälligt och dessutom näst intill oanvändbart för honom, eftersom han inte fick vistas där under dagen som var den tiden då han var ledig från skolan. Bengt studerade till teckningslärare på Konstfack och hade inte lyckats komma in på dagskursen utan bara på kvällsutbildningen. Alltså måste han fördriva sina dagar på Stockholms kaféer och i parkerna för att efter någon vecka få veta att nu skulle någon annan, som tanten redan bestämt med innan hon tog emot brorsan som hyresgäst, flytta in i rummet, så att nu måste han ge sig av. Då började han att tillbringa också sina nätter i parkerna varefter han slutligen hade övertalat kusinen att låna honom så mycket pengar (sina egna hade han redan förslösat), att han kunde åka hem till Vindeln igen och nu lyckades det - fråga mig inte hur - för pappa att ordna den här vindsvåningen med snedtak i villan på Tre kungars väg i Älvsjö, där Bengt nu väntade på min ankomst. Hans termin var redan igång, jag skulle börja min med att läsa teaterhistoria vid Stockholms Högskola.

Vad ville jag med teatern? Jag tar fram boken om Per Verner Carlsson där man kan läsa vårt manifest, PVC:s och mitt. Boken heter ”Teaterkonst” och vårt manifest kallade vi Teater 52, Manifest för en konstnärlig teater. Vi menade precis vad vi skrev: teatern ska vara *Konst*, ska ha ett estetiskt värde utöver det rena spektaklet, amatörglädjen, födkroken, egennyttan, taskspeleriet, pigtjuseriet, uppfostran till goda seder, etisk fostran, allt det som teatern var men som inte hade med *Konst* att skaffa och lägg nu märke till att jag skriver *Konst* med stor bokstav för att skilja det från allt annat som är konstigt med litet k och konstnärligt och konstförståndigt och alla andra möjliga anspelningar på konst som inte har med den riktiga *Konsten* att göra. Den riktiga *Konsten* medför den skaparlycka som man upplever när man *kan* något och när man känner att allt faller på plats och man står där inför publiken och känner att också den upplever att

jag undergår en förvandling, att jag, den 16-årige pojken, inför deras ögon blir hemmansägaren Alfred i Nygård, far till en vuxen dotter i Vilhelm Mobergs enaktare Lördagskväll, att människorna som sitter där nere i salongen följer med mig på en mytisk, metafysisk resa, låter sig övertygas av detta något som inte är lurendrejeri och bluff utan poesins magi och konstens själ, detta att Alfred i Nygård har tagit min kropp i besittning, att han finns inom mig, att han intog den platsen inför deras ögon och behöll den fram till slutrepliken: ”Fy tusan för ungdom!”

Det hände när jag gjorde min debut på scenen i läroverkets sångsal. Det var första gången, det var ofärdigt och fullt av tekniska brister: talet, plastiken, mimiken, allt lämnade övrigt att önska, ändå gjorde jag succé därför att jag hade gåvan, den orättvisa ande som hade skapat oss hade lagt ett gyllene äpple i min korg. En del av mina kamrater hade också fått gåvor i större eller mindre grad. För den som fötts gåvolös fanns ingen hjälp att få, det spelade ingen roll hur mycket man ville, hur man ansträngde sig, hur inställsamt man uppträdde, hur mycket pengar man var beredd att betala, det finns inga genvägar i konsten, det är det som är den stora orättvisan. Det man skapat må ha varit hur ofärdigt och bedrägligt som helst, gnistan, den svaga ännu outvecklade elden fanns där, elden som inte kan slockna, liksom de där skämtljusen i tårtan som man inte kan blåsa ut. Än i dag, sextio år senare, känner jag den inom mig och vet att jag fortfarande äger förmågan att fånga åskådarens intresse genom att låta någon annan krypa in i min lekamen. Det är kanske inte någon stor gåva, men jag har den, det uppdagades den där kvällen och det var upp till mig att ta vara på den.

Pettersson säger väl som Karl XII på Själland: Detta ska hädanefter vara min musik! sa en lärare till mig efter föreställningen och jag slog genast ifrån mig som man gör när man inte är van att få beröm, men i hemlighet visste jag att han hade rätt och jag förstod redan då att teatern fanns i min framtid. Varför skulle jag annars ha lagt ner så mycket tid när jag var barn på att syssla med modellteatern? Kanske var det också därför som jag hade så lätt att fördra militärtjänsten, för att jag fick klä ut mig och spela krigarens roll?

Mitt beslut att ägna mig åt teater hälsades inte med någon entusiasm av mina föräldrar. Hur skulle min far som aldrig (mig veterligt, och varför skulle han det; de flesta människor går igenom tillvaron utan att erfara annat än högst tillfälliga lidelser) känt någon eld inom sig, kunna förstå hur det kändes att brinna? Och ifall han nu hade vetat vad det ville säga, skulle han då vilja uppmuntra mig? Borde han inte i stället göra allt för att få mig att slå drömmarna ur hågen? Efter framgången med Lördagskväll, ville jag sluta gymnasiet direkt och flytta till Stockholm och börja på teaterskola. Pappa tyckte att jag skulle bli apotekare som han. Han utmålade i torra färger en säker framtid, först elev hos honom, sedan farmaceutiska institutet, farmacie kandidat, praktik på min fars apotek, slutligen apotekarexamen och som kronan på verket ett välavlönat jobb

hos honom. Jag avvisade hans förslag skrattande, rent av hänskrattande. Jag minns, att jag sa, att jag inte tänkte gå och slita ut mig i ett apotek som han gjorde, och det var verkligen sanning för han kunde inte på många år unna sig en ordentlig semester eftersom det aldrig fanns några vikarier att tillgå, och likadant var det om han bara ville ta sig en dags ledighet. Apoteket höll till och med öppet några timmar varje söndag. När det var stängt hade han jour och måste vara anträffbar. Apoteket var ett fängelse för min far, och varje gång han och mamma skulle gå på visit, till exempel till kyrkoherden och dricka förmiddagskaffe, så måste han ringa upp telefonväxeln i Vindeln och berätta var han kunde nås. Min far gick hela dagarna omkring i vit rock och hade nikotingula fingrar eftersom han var ivrig rökare. Hans första rökfria vecka var veckan innan han dog. Då, på 50-talet, rökte han Robin Hood. Cigaretterna köpte han i kartonger som förvarades i ett skåp ovanför trappan som gick ner till källaren under färgaffären. (Till apoteket hörde en färgaffär som var bedrövtligt olönsam, dagskassor på 3:75 var inte ovanliga och det var litet också med det dåtida penningvärdet, och anledningen till att pappa trots det behöll affären var att den ingick i det som han betalade hyra för, vilket i och för sig var hela huset från källaren till den luftiga vinden, och att samma flickor som stod bakom disken i apoteket klarade av att också betjäna den få kunderna i färgaffären.) Det fanns en lucka till vänster i väggen av omålad pärlspont när man hade kommit halvvägs ner i trappan. Utrymmet låg under den stora trappan som fanns inuti huset och som ledde upp till bostadslägenheten som låg ovanpå affären och apoteket. Ett utmärkt ställe att förvara en wellpapplåda med cigarettlimpor. Far skyllde sina stora cigarettinköp på sin fångenskap i apoteket. När skulle han hinna gå ut och köpa cigaretter? Ur lådan i skåpet lånade min bror och jag åtskilliga paket.

Till läroverket anlände en dag en yrkesvägledare från arbetsförmedlingen för att ge oss gymnasister hjälp att planera våra karriärer som nu närmade sig eftersom studentexamen började skymta. Jag hade kommit överens med mina föräldrar att jag först skulle avlägga studentexamen, sedan fick jag få utbilda mig till vad jag ville, så jag sa till mannen från arbetsförmedlingen, att jag tänkte bli skådespelare och han tog fram en pärm med prospekt och började läsa för mig om Dramatiska Teaterns Elevskola. Det var en seriös man, som inte drog på munnen eller lät mig skymta någon misstro av det slag som man kan vänta sig när någon försöker göra det troligt att han duger till att möta så svåra utmaningar som de som väntar en skådespelare. Hur många filmer hade vi inte sett om ungdom med storhetsvansinniga teaterdrömmar? Att bekänna dem inför en främling krävde faktiskt självövertunnelse.

Dramatens Elevskola, avslöjade det sig, var inte för mig. Den undervisade i ämnen som dans, gymnastik, fäktning och sång, alltsammans sånt som jag kände att jag helt saknade fallenhet för. Jag är fullständigt omusikalisk, kan inte ta en ton, kan inte lära mig det. Likaså är jag orytmisk.

Därför avskydde jag dans. Jag hade gjort försök på en skoldans när jag var sexton och det hade resulterat i en vers i skoltidningen Bläckfisken: Nej, Åke, det går ej alls, dansa foxtrot när de spelar vals. Det gällde för övrigt alla slags kroppsövelser. Gymnastik och fäktning! Den skolan var inte för mig som var överviktig, klumpig, utan rytmkänsla och utan gehör. Var det inte höjden av inbilsk hybris av mig att tro att jag skulle passa för en sådan utbildning? Bland de unga och vackra människorna? Min begåvning skulle vara nyckeln. Vad hjälper det en skådespelare om han är aldrig så vög, aldrig så smidig gymnast, fäktare eller ryttare, om han inte är begåvad? Men om jag nu är så begåvad, varför skulle jag kasta bort år av mitt liv på att försöka lära mig dessa yttre knep och finter på ett ställe där jag passade lika illa som en humla i ett fjärilsbo? Yrkesvägledaren såg min tvekan. Det finns ju andra teaterskolor, privata sådana, men han hade inte deras material. Jag tackade honom och lovade att tänka på saken. Jag berättade inte hemma om hur samtalet hade utfallit, men en ny tanke hade börjat växa inom mig: jag skulle bli regissör.

Det var egentligen arbetsförmedlaren som hade fäst min uppmärksamhet på den möjligheten, när han tröstande hade sagt att det finns många sätt att närma sig teaterns värld på och att för den som likt mig snart skulle ha studentexamen fanns det numera en akademisk väg i och med att man vid Stockholms Högskola hade inrättat en professur i teaterhistoria, den första i Sverige. Jag skulle kunna satsa på en filosofie kandidatexamen med betyg i teaterhistoria och litteraturhistoria och ett tredje (lättläst) ämne. Det fanns säkert jobb som man skulle kunna få med en sådan utbildning. Under tiden kunde jag tänka igenom om jag verkligen ville ägna mig åt teater. (Någonstans under den professionellt neutrala ytan var han nog lite frågande inför mitt val av livsbana, som han väl inte ofta stötte på bland tredjeringarna vid läroverket i Umeå; kanske inte han heller visste hur det kändes att brinna?)

Jag lyssnade inte ovilligt på honom eftersom jag tänkte att akademiska studier kunde vara ett sätt att utbilda mig till regissör, en tanke som jag redan varit inne på. Allt eftersom mitt teaterkunnande växte hade jag börjat intressera mig för regi. Herbert Grevenius' recensioner i Stockholms-Tidningen, som var min andliga föda, handlade ofta om regi. John Antonson i Vindeln kunde berätta om den store regissören Per Lindberg som hade varit ledare för den amatörteatertävling där Vindelns Teateramatörer 1937 hade kommit till final på Konserthuset i Stockholm och vunnit ett pris; jag hade till och med läst en bok av denne Per Lindberg: Bakom ridån, och dessutom hade jag blivit föremål för regi som medverkande i Vindelns teateramatörer, något som jag inte råkat ut för när jag spelade teater i Umeås SSUH-förening. Jag hade faktiskt tillämpat lärdomarna från John när man bad mig sätta upp en Mobergspjäs – En löskekarl (?) - med Högerns ungdomar i Umeå.

Visserligen var regissören en figur i bakgrunden vars uppgift inom

teatern inte förstods och uppskattades av gemene man, men jag sökte mig inte till teatern för att stå i rampljuset – något som kanske yrkesvägledaren trodde. För mig var teatern, konsten själva meningen med livet, jag var dess slav; människan i sig är en obetydlighet, endast som tjänare åt konsten får hon ett värde.

Även om regissören således inte nämndes med stora bokstäver på affischerna och folk i allmänhet, inklusive jag själv på ett tidigare stadium i mitt människoblivande, inte förstod vilken betydelsefull uppgift han hade, ägde han makt att gestalta föreställningen efter sitt huvud. Denna regerandets sötma upptäckte jag omedelbart när jag regisserade första gången. Jag satt innan med ett skissblock och ritade upp scenerier som visade hur skådespelarna skulle stå och hur de skulle röra sig precis som figurerna på min modellteater. Och eftersom det är enklare att visa än att förklara spelade jag själv upp alla roller inför de medverkandes (förvirrade) blickar, och så stor var min auktoritet att de genast började imitera mig efter förmåga. Jag lärde mig också en annan sak när jag började regissera: hur gärna folk lät mig bestämma, hur enkelt de lät sig behärskas. Det verkade nästan som om de var tacksamma över att någon tog kommando över dem och de inte behövde göra annat än lyda. På det viset har det fortsatt under mitt liv. Knappt hade jag kommit till Stockholm så blev jag ordförande i Studentteatern och efter två i Borås blev jag erbjuden teaterchefsbefattningen, som jag tackade nej till. Men åter till yrkesvalsituationen! Mina tankars kaprifoler slingrar sig runt minnena så att de hotar att kvävas och gå under! Jag måste försöka behärska mig om jag ska orka föra detta till ett slut. Jag har ju bara börjat.

Mina föräldrar accepterade med en viss lättnad att jag sa att jag var villig att satsa på en akademisk karriär och det var för att inleda den som jag satt på snälltåget till Stockholm. Mycket hade hänt sedan dagen då jag hade talat med arbetsförmedlaren. Min situation var på många sätt totalt förändrad, och det i sin tur berodde på att familjen mer eller mindre blivit upplöst. Min mor, som hade opererats för bröstcancer blev sjuk igen, hon fick magsmärtor och efter många, långa och plågsamma undersökningar på Umeå lasarett (jag inbillar mig att läkarna undersökte allt annat än det mest uppenbara för slippa konstatera det de innerst inne visste) fick vi höra att hon hade fått cancer i livmodern. Det var långt gånget, men pappa var ju inte vem som helst utan en man med försänkningar i vårdapparatens maskineri och han lyckades utverka att mamma skulle bli opererad på Sofiahemmet av den stora professor Berven. Min bror gick i Solbacka läroverk utanför Flen, mamma skulle opereras i Stockholm och jag skulle ta studenten i Sundsvall där de norrlänningar som hade misslyckats på våren 1948 fick sin andra chans. Samma dag som jag gick upp i muntan och klarade mig, den tolfte december, avled mamma. Pappa som hade följt med mig till Sundsvall hade efter ett ilbud från sjukhuset störtat ner till Stockholm, och det tydde jag som ett gott tecken, dels därför jag har en

optimistisk läggning, dels därför att jag stod inför en uppgift som krävde koncentration och jag av den anledningen visade ifrån mig allt som fordrade djupare engagemang, men kanske mest ändå för att de på sjukhuset enligt pappa hade sagt att om mamma bara vaknade upp ur narkosen så var det ett tecken på att operationen hade lyckats. Telefonsamtalet från sjukhuset hade sagt att hon hade vaknat. Pappa hann fram till hennes dödsbädd. Han hade suttit vid sängen och baddat hennes torra läppar med glycerin samtidigt som han hade ljugit för henne och berättat att jag hade tagit min examen och helt lögn var det väl inte eftersom jag faktiskt gjorde det även om det inte blev officiellt förrän på eftermiddagen, då hon redan var död. Det fick jag inte veta den dagen. Tanten som jag bodde hos, mammas ungdomsväninna Anna Hjert, berättade ingenting och jag satte mig på första tåg hem till Vindeln på kvällen, ett långsamt nattåg som stannade vid varenda mjölkpall på linjen och inte var framme förrän tidigt nästa dags morgon. Ingen var vaken när jag kom och jag slängde mig på sängen med kläderna på, och somnade och vaknade av att apotekets gårdskarl Signar Olofsson satt på sängkanten och frågade om han skulle hissa flaggan, något som jag sömnigt flinande sa nej till. Min försenade examen var rakt ingen anledning till firande. Jag hade inte en gång fått sätta på mig studentmössan. Den som tog studenten på hösten fick vänta med att ta på sig mössan till den sista april året därpå. Han insåg att jag inte visste vad som hade hänt mamma, och när jag fick det klart för mig, bad jag honom hissa flaggan på halv stång denna luciamorgon. Pappa hade inte velat flagga när farmor dog förra året för att inte vindelborna som kände till mammas sjukdom kulle missuppfatta det, men nu fanns det inte längre något som kunde missuppfattas.

Detta var första steget i upplösningen av vad som jag uppfattade som något helt orubbligt och fast: vår familj, vårt hushåll. På våren sedan åkte jag in i lumpen i Umeå, min bror var kvar på Solbacka och min moster hushållade får pappa som hon alltid hade gjort men efter ett år bröt hon lårbenshalsen och hamnade på sjukstugan. Far som kunde göra den mest perfekta svartavinbärssaft, som var känd för sin punsch och sin julsenap var plötsligt alldeles handfallen. Endast med svårighet kunde han breda sig en smörgås. Han försökte få någon av flickorna i apoteket att hjälpa sig, men hushållsarbete passade dem inte. Han vände sig i sin nöd till kommunen och lyckades få hemhjälp av en storvuxen bondkvinna som ansåg att han skulle äta sin mat när hon hade lagat den och inte ville vänta till dess att han hade det så pass lugnt i sitt apotek att han kunde gå ifrån. Dessutom satte hon sig tillsammans med honom vid matbordet och hade bondska vanor utan finess. Det irriterade honom till den grad att han vädjade till sin far som kom uppresande från Gävle iförd en damkappa som den snåle skraddaren och lingonuppköparen Ragnar som var gift med min faster Lilly och bodde i en lägenhet i samma stenhus på Bergsgatan som farfar (det hus som han och farmor hade gnetat ihop och som nu pappa var delägare i sedan farmor

hade dött), hade sytt om till honom eftersom han visste att farfar, som var född 1870, inte skulle bry sig om ifall rocken knäpptes till höger eller till vänster. Pappa gjorde det emellertid, och han blev rasande. Farfar var till god hjälp i hushållet under en tid, så länge som porslinet räckte. När Bengt kom hem från Solbacka den våren fick han stå och diska i flera dagar. Far och farfar hade ätit på allt utom prydnadstallrikarna på väggen. När tallrikarna tog slut reste farfar tillbaka till Gävle, och pappa hade börjat inta sina måltider på Järnvägshotellet. Pappa fördrev en del av sin ensamhet med att gå i Vindelns bilskola och ta körkortet. Saken hade varit på tal sedan 1939, sista sommaren före kriget, då pappa hade varit ute och åkt bil på semestern tillsammans med farbror Konrad, som var apotekare i Lövånger och hade köpt sig en DKW. Farbror Konrad var en av min brors och mina favoriter bland våra föräldrars bekanta. Han hade eget apotek fast han var så ung och det berodde på att apoteket i Lövånger var litet och jag tror rent av gick med förlust. Alla Sveriges apotek samlade en viss procent av sin vinst i något som hette "Fonden för läkemedlens förbilligande" och de fåtal apotek som gick back och inte kunde försörja sina innehavare fick bidrag ur denna fond så att även mindre orter skulle ha tillgång till apotek. Fonden försvann i och med att apoteken förstatligades 1970. Då hade min far varit pensionär i åtta år, till sin belåtenhet. Farbror Konrad omgavs av en särskild nimbus för att han hade emaljögga. Han var yngre än pappa trots att de varit studiekamrater vid Farmaceutiska Institutet i Stockholm. Pappa hade tjänstgjort som farmaceut i flera år liksom han hade varit förlovad med mamma under lång tid och jag gissar att driften att skaffa ett eget hem skyndade på honom med att avlägg apotekarexamen. (Gift dig inte med honom, skrev mammas äldsta syster Jenny till henne, det är inte den rätta tiden för att bilda familj; det är mycket oro ute i världen, skrev moster Jenny, som dog innan jag föddes. Hon var kartriterska och har efterlämnat några fina akvareller som vittnar om konstnärlig begåvning och om det finns en gnutta sådan hos min bror och mig så torde den komma från mammas sida. Mamma som hade passerat de trettio, lyssnade inte på varningsorden och så föddes jag samma år som börsen rasade på Wall Street). (När det gäller timing så föddes min lillebror samma år som Kreugerkraschen.) Resan tillsammans med farbror Konrad i hans DKW hade gjort pappa entusiastisk för ett bilköp, men så kom kriget och först nu var det läge att uppfylla den drömmen. Jag föreslog att jag också skulle ta körkort, men pappa menade att jag skulle vänta till dess att han fått sitt kort, så skulle jag kunna övningsköra med honom. Han köpte sig en bil, en Peugeot 205, men när jag påminde honom om hans löfte, sa han bara irriterat, att hans nya bil minsann inte skulle bli någon övningsbil. Då var jag för stolt för att tjata och kände mig dessutom glad att slippa ha honom som lärare sedan han bjudit mig och Ingrid Sandström, som var på sitt första sonderande besök i familjen inför en eventuell anställning som hushållerska och som skulle bli hans fru nummer två, på en biltur och han kört en slingrig skogsväg till Abborrtjärn med

motiveringen att det var bättre att köra på en sådan här lite trafikerad väg där man kunde hålla högre fart. Kanske apotekaren skulle lätta på gasen vid ingången i kurvan och sedan ge mera gas vid utgången? sa den blivande hustrun, som verkligen kunde köra bil, det erkännande ska hon ha. Det sa de inte i bilskolan, sa pappa, som bara hade suttit och kört på gatorna i Vindeln.

Situationen i huset fortsatte emellertid att vara desperat för moster låg fortfarande i sängen på sjukstugan och även om lårbenshalsen läkte började hon visa tecken på senilitet som bekymrade doktor Bennet, som påstod att hon var fullständigt utsliten, att det inte fanns något av kroppens organ som fungerade ordentligt och att han var förvånad över att hon över huvud taget levde. Min fars problem var väl kända bland hans vänner och kyrkoherden, farbror Alex Lindström, berättade pappa, hade förslagit en lämplig dam, alltså Ingrid Sandström, som tidigare hade skött hushållet åt en präst i Öjebyn utanför Piteå fast hon var faktiskt från Umeå och hade just blivit till anställning ledig, varför vet inte jag, men jag minns, att hon talade om Öjebyn med en viss sårad bitterhet, som kom mig att gissa att det handlade om gäckade förhoppningar och felslagna drömmar. Svikna löften av (kanske) erotisk natur? Hon var rak i ryggen, gråhårig, vassnäst, bestämd med glasögon, bred över baken trots en i övrigt smärt figur på ett sätt som antydde att hennes fruktsamma år var passerade. Hon var osäker, misstänksam, ängslig, pedantisk, överdrivet ordningsam, men stenhård. Hon kom till Vindeln, såg pappa, Bengt och mig och reste sin väg. Hur resten av sommaren förlöpte har jag ingen aning om. Jag var på regementet i Umeå och min bror uppehöll sig gissningsvis hos sina vänner Mållbrinks i Balfors utanför Bjurholm. Under tiden arbetade farbror Alex och pappa på ett alternativ som utmynnade i att Ingrid ånyo dök upp i vårt hem, men denna gång höll hon och pappa varandra hand i hand och berättade för oss att de skulle gifta sig. När denna kil drevs in i vår solida familj blev det dess undergång även om vi fortfarande levde kvar i illusionen att allt skulle fortsätta att vara som det alltid hade varit. ("Ni kommer alltid att ha ert hem här", sa pappa). Pappa var 55 år gammal och Ingrid måste ha varit kring (över) de fyrtio. För pappa började eller kanske rättare sagt fortsatte den ökenvandring som inleddes med mammas svåra sjukdom. Någon sexuell gemenskap existerade inte i det nya äktenskapet enligt vad Ingrid senare anförtrodde min hustru. Ingrid kom ganska omgående på kant med min bror. Jag som är inställsammare till min natur försökte hålla fred med henne och det varade till våren 1980 då tv visade första avsnittet av min serie På banken vilket fick henne att säga upp bekantskapen med mig med motiveringen att jag skämt ut slakten; min stackars kusin Ulla, faster Lillys och farbror Ragnars dotter som var anställd på sjukkassan i Gävle kunde inte gå till sitt arbete dagen efter den olycksaliga utsändningen på grund av skam. Pappa klarade sig eftersom han redan hade varit död i åtta år.

Jag kan inte minnas att jag var bjuden på fars nya bröllop; jag har i alla

händelser inget minne av någon högtidlig akt, fast sådant kan man förstås förtränga. Ingrid satte genast igång med att omforma hemmet efter sitt huvud. Moster Maja, som nu var återställd från sitt lårbensbrott, hade blivit allt prilligare och sattes nu på ålderdomshemmet i Vindeln. Stockholmsresan kändes mycket angelägen.

Min bror och jag delade övre våningen på en liten villa i Älvsjö som ligger söder om Söder, två små rum, ett sovrum och ett vardagsrum med en tvättho med vattenkran och möjlighet att koka tevattnen. Toalett fanns en trappa ner i villan. Dörren mellan lägenheterna var horisontell och bestod av lucka som höjdes och sänktes med hjälp av en motvikt så att den gick lätt att lyfta. I taket fanns ett vindsfönster, en taklucka, en reservingång som kunde nås via den stegen som hängde på utsidan av husväggen. Min bror och jag disponerade en portnyckel tillsammans vilket betydde, att den av oss som trodde att han skulle komma hem tidigast fick ta nyckeln och den som kom senare måste kasta grus på fönstret till rummet en trappa upp där våra sängar stod, som tecken på att han ville in och den som var hemma kastade de då ner nyckeln till den sene. En natt stod jag nedanför fönstret och kastade den ena näven grus efter den andra utan att det verkade göra någon effekt. Jag visste ju inte ifall min bror verkligen låg därinne och sov som en stock eller kanske bara inte hade hunnit komma hem ännu, uppehållen av något viktigt som försenat honom. I desperation beslöt jag mig för att klättra in genom takluckan, reservingången, som jag visste aldrig var låst. Det var svart ute. Stegen av aluminium lyste vit i månskenet. Jag tyckte att den kändes fuktig. Det hade inte regnat på flera dagar, men dagg hade jag ju hört talas om. På morgonen upptäckte jag att det varken var regn eller dagg utan silverfärg som vår värd hade målat stegen med under kvällen. Min fiskbensmönstrade ulster blev sig aldrig riktigt lik efter den natten trots att jag förbrukade nästan all terpentin i min brors målarskrin på färgfläckarna. Han hade sovit djupt och lät sig inte bekommas av några småstenar på rutan. Vi brukade koka te i en elektrisk vattenvärmare till frukost. En morgon efter att vi hade druckit vårt te, slängde min bror sin kopp i en vid båge genom rummet ner i vasken där den gick i bitar. Inget kalas utan glas i kras, sa han. Jag blev störförbannad, provocerad av hans obegripliga utbrott och sopade till honom. Det slagsmål som sedan följde blev det sista som vi utkämpade. Sedan den gången har vi aldrig varit osams, inte en gång grälat.

Det var en halv timmes resa med buss från stan till Älvsjö, men vi tyckte att vi hade haft tur ändå med bostaden. Att hitta någonstans att bo i Stockholm 1950 var lika svårt som alltid. Av mina gamla skolkamrater var det bara Lasse Arosenius som gick på Teknis som hade en egen lägenhet i stan, en liten enrummare på Söder där jag hade hälsat på honom i somras under en permission och på grund av lägenhetens litenhet varit tvungen att sova på en madrass på golvet och när jag vaknade låg något som påminde om ett rosafärgat strutsägg bredvid mig. Det var hans flintskallige far som

hade gjort sin son ett överraskande besök och utan att jag i mitt utpumpade tillstånd (jag var alltid trött i det militära; jag kunde sova hur som helst och när som helst, jag sov stående på skidorna när det var minus trettio grader kallt och när jag väl somnat, sov jag som en sten) hade märkt det, hade han också tagit plats på golvet. Nu låg den fruktade överjägmästaren bredvid mig och viskade ett fryntligt God morgon! till mig som han flera gånger under våra sista år på gymnasiet hade undervisat i matematik tillsammans med sin son, det som kallades extralektion, och som av min humoristiske far benämndes ”träförädling”. Lasses far var betydligt äldre än min klasskamrat, en efterslänrare som var sent tillkommen i äktenskapet, där en första son hade fötts tio år tidigare. Denne var känd för att redan före tjugofem års ålder ha blivit lika biljardbollskal som sin far. Under detta korta veckoslut visade sig Stockholm hysa gott om fäder. När Lasse och jag senare på lördagen flanerade förbi Berns stötte vi ihop med min far, som överraskande för mig och utan att jag visste om det hade rest till Stockholm, inte för att jag var det minsta förvånad över att han behövde komma bort ifrån sin nya fru. (Jag anade naturligtvis att äktenskapet var ett resonemangsparti.) Pappa var på väg in på restaurangen för att äta middag. Han måste ha fått tag i en farmaceut som vikarierade för honom på apoteket så att han kunde ta sig en mini-semester. Eftersom Lars och jag knappast var klädda för att gå på krogen bestämdes det att vi skulle ses på Bellmansro nästa dag som var en söndag, där far skulle bjuda oss på lunch, en utgift som inte var alltför betungande eftersom vi båda pojkar fortfarande levde enligt SSUH:s nyktra regler. (Överjägmästaren hade redan åkt tillbaka till Umeå.) Jag är tacksam för att jag kan säga att jag en gång har varit på denna anrika restaurang även om jag inte har andra minnen därifrån än att vi satt på uteserveringen där sparvar hoppade på de välkrattade grusgångarna och vi fick in en stor bricka med sandvikare och far som hade två nykterister i sällskap kunde få de nubbar han ville ha (han var inte begiven på sprit) och sken ikapp med solen denna ljuvliga söndag. 1952 brann sedan hela rasket ner, bara bysten av Bellman står kvar.

SSUH låg bakom mitt första besök i Stockholm redan 1945 som deltagare i den vinterkonferens förbundet ordnade: gruppresan och subventionerat uppehålle under en vecka. Dessa vinterkonferenser i Stockholm var ett av många skäl att vara med i SSUH; ja, varför skulle man inte vara med i SSUH om man var sexton år och gick i läroverket? Alla de snyggaste tjejerna var medlemmar, man fick dansa folkdanser (som var bättre än ingen dans alls, mycket bättre förresten eftersom det erotiska momenten i den dansen var mera dolt och man kunde känna sig friare och eftersom turnerna i dansen kunde utföras lite si och så utan att det drog spe över utövarerna) och spela amatörteater och delta i häftiga diskussioner och medverka i en gymnasisttidning och resa på konferens till olika orter varje sommar (jag deltog i konferenser både i Lund och i Uppsala och sista sommaren innan jag tog studenten (andra försöket) var jag i egenskap av programchef

i västerbottensdistriktet med och arrangerade en midsommarkonferens i Skellefteå); lägg till detta att spriten var svår att uppbringa även om Olle Carlsson och Grus-Gustaf Åström och Lennart Macka Marklund och andra, som inte var med i SSUH, kände till folk som sålde sprit också till skolpojkar i utbyte mot kaffekuponger. Den här första gången som jag var i Stockholm gick jag på Operan och såg The Beggars Opera, förebilden för Brechts Tolvskillingsopera och fick för första gången se hur en vridscen arbetade. Man berättade i programmet att man hade byggt en vridscen speciellt för denna opera. (Jag tror att Edvin Adolphsson medverkade som hjälten Macheath.) Vi bodde på hotell Eden som låg på tredje våningen i ett hus på Gamla Brogatan mitt emot ingången till den gård som man måste korsa för att komma till Casinorevyn. Vi var fem killar från Umeå som delade rum och man hade ställt en säng utmed varje vägg och en mitt på golvet och där hamnade jag med min vanliga (som jag först tyckte) otur. Jag ändrade mening när mina kamrater på andra dagens morgon var flammiga av vägglusbett medan jag med min position ute på golvet hade förskonats. Vägglöss var något som ingen av oss umebor hade råkat ut för tidigare. Vanliga huvudlöss hade ibland tvingat oss att underkasta oss hårdhänt behandling med sabadillättika och luskam, men de stockholmska blodsugarna var en ny bekantskap. I hotellets tvättrum bodde en jättelik sankt-bernhards-hund som man måste böja sig över för att nå fram till handfatet, men det tycktes inte genera hunden som inte heller reagerade om man råkade skvätta vatten på honom där han låg och luktade surt, men vem brydde sig på den tiden om hur det luktade på dasset?

Min bästa vän från Umeå, Olle Carlsson, läste också i Stockholm. Han skulle gå samma kurs som jag i latin. Vi hade fått höra att vi som hade tagit studenten på reallinjen måste komplettera vår examen med latin för att få studera humaniora. Det fanns en snabbkurs på Stockholms Högskola där en docent i ämnet skulle lära oss på två terminer vad man normalt läste under åtta terminer (fyra år) i latingymnasiet. Den lungsiktige docenten, vars namn jag har glömt – jag kommer bara ihåg att han skrivit den latinska grammatiken som vi förutsattes lära oss - uppträdde i mörkrandig kostym och vit skjorta med styv krage och var tunnhårig och hade guldbågade glasögon. Om matematiklektionerna hos Lars Arosenius' pappa i jägmästarvillan bakom fängelset i Umeå skulle kallas "träförädling" förtjänade docentens lektioner närmast namnet "korvstoppning". Jag deltog i hans undervisning under nästan hela höstterminen; två gånger i veckan satt vi i den amfiteatraliskt ordnade föreläsningssalen där han med astmatiskt väsende stämma delade med sig av sitt vetande. Det enda som finns kvar i mitt minne av hans lektioner är hans ofta upprepade mantra: "Inga oljud i latinet!" Jag skulle inte fullfölja kursen och jag tror inte att Olle gjorde det heller. Jag råkade nämna för professorn i teaterhistoria Agne Beijer att jag följde hans föreläsningar och seminarier, men att jag koncentrerade mig på att bli klar med latinet innan jag skulle gripa mig an med att tentamensläsa

på allvar. Han undrade varför jag läste latin, och jag berättade, att jag var en okunnig realstudent, och då frågade han vilka andra språk jag hade i min studentexamen, och när jag svarade att det var engelska, franska och tyska, sa han att det räckte för honom. (Detta hindrade honom inte att senare sätta upp ett par böcker på italienska på min litteraturlista med motiveringen, att italienska lär man sig på eftermiddag.) Jag var i alla fall fri från latinet, en glädjens dag.

Jag hade inte varit i Stockholm många dagar förrän värdinnan knackade på luckan som var vår vågräta dörr och sa att det var telefon till kandidaten. Kandidaten, det var numera jag. Man ringde från SJ och meddelade att min polletterade cykel hade anlänt från Vindeln och fanns att hämta på Centralen. Det var den röda Hermes som jag hade fått 1941 när jag kom in i läroverket och som skulle följa mig ytterligare många år innan den slutade sina dagar hösten 1956 lutad mot tyska kyrkans vägg i Gamla stan. Och kanske den fick fortsatt liv ifall någon tog sig an den? Den gick att använda även om den skramlade tappert och jag hade inte låst den. Men nu skenar jag iväg. Låt oss återvända till hösten 1950! Jag tog bussen in till Centralen och löste ut cykeln och sedan ställdes jag inför problemet hur jag skulle få hem den till Älvsjö; jag var inte bekant med någon annan väg än den som bussen körde, jag kände inte till Stockholmstrafiken som jag upplevde som brusande jämfört med den i Umeå (för att inte tala om den i Vindeln). Jag började med att gå och leda cykeln med tyckte snart att det var feget och omanligt: hade jag en cykel, så skulle jag åka på den, så jag besteg den och trampade igång. Att ta sig genom Gamla stan var inte så svårt men sedan hamnade jag i trafikkarusellen Slussen som jag försökte besegra med frenetiskt varvande i de olika klöverbladen till dess att en taxi prejade mig och en chaufför med rött ansikte vevade ner rutan och skrek: "Är det första gången du åker cykel, din jävel?" Det var det ju, i Stockholm i alla fall, så jag sa att "Ja, det är det." Då hoppade han ur bilen och började springa efter mig och jag fick vingar under tramporna och lyckade fly upp på Hornsgatan och väl där kände jag igen mig från bussresorna och kunde via Hornstull ta mig till Älvsjö.

Jag hade varit på Spökslottet på Drottninggatan och skrivit in mig och fått en tentamensbok som fortfarande, trots fem års akademiska studier som tidvis bedrivits med stor flit, är jungfruligt vit och oifylld. Vi var en liten skara som följde professor Beijers föreläsningar. Jag minns den eleganta Carl-Olof Gierow, Gösta Alm, även kallad Gubben, vars största merit i studentsällskapslivet var de pantaletter – minipantomimer – som han kunde underhålla oss med, särskilt den som hette Den döende apan. Gubben var främst konsthistoriker och extraknäckte på Riksförbundet För Bildande Konst och visade tavlor, vilket föranledde skämtaren Yngve Gamlin att med hög röst ropa till Gubben när de sågs på spårvagnen: "Hur har ni det nuförtiden på Riksförbundet?" Och stackars Gubben rodnande eftersom det bara fanns ett Riksförbund som alla kände till på 1950-talet,

Riksförbundet För Sexuell Upplysning, RFSU, och att associeras med det var genant. Pelle Edström fanns i den lilla skaran, blond, knipslug och alltid på alerten. En del av föreläsningarna hölls ute på Drottningholmsteatern som var museum och dit åkte vi med buss från Fridhemsplan. En kall dag upptäckte Pelle och jag att vi hade kommit alldeles för tidigt till bussen och eftersom det fanns en tredjeklasskrog alldeles intill hållplatsen slogs vi av tanken på att värme fanns att tillgå och vi steg in och köpte var sin smörgås för någon krona och Pelle dessutom sju och en halv centiliter renat för en och femtio. Jag tog kaffe; jag var fortfarande nykterist och drack inte brännvin. (Det måste ha varit i början på månaden eftersom vi hade råd med sådana utsvävningar. Jag fick trehundrafemtio – otillräckliga – kronor i månaden av far, som på så sätt betalade ut mitt morsarv.) Kuren gjorde avsedd verkan och uppvärmda och livade äntrade vi bussen och hamnade på Drottningholmsteaterns scen där föreläsningen blev till en fars (På den tiden spelade man bara ett fåtal föreställningar på teatern, mest för att man hade ont om pengar, men också för att man var rädd om de gamla originalkulisserna och fruktade brandrisken i detta fuskbygg av trä och papiermaché) när professorn oförsiktigt frågade om någon ville hjälpa till och demonstrera åskan, en del av det gamla 1700-talsmaskineriet som han just berättat om och som bestod av en avlång trälåda belägen längst fram under scentaket. Lådan vilade på en bock i mitten och innehöll stora stenar och när man drog i ett rep som var fäst i lådans ända vickade den över åt den sidan och stenarna rulla under åsklikt dån över till den del av lådan som befann sig på den lägsta nivån. Pelle Edström var inte sen att efterkomma professors önskning och fortsatte sedan att interfoliera föreläsningen med talrika åskdån trots att professor med tilltagande irritation i sin blida röst sa: "Det räcker med åska nu, kandidaten!" En kamrat hade det osannolika namnet Terje Vigen. En annan var Christer Topelius, som var lite äldre än oss andra, som blev en flitig sammanställare av populära kulturhistoriska skrifter av typen "Julseder i de gamla hemmen" och som påstod att hans välkände anfader (vi var förmodligen den sista generationen som hade en så tråkig barndom att vi läste Fältskärns berättelser för nöjes skull) skulle heta Zachris och inte Zacharias i förnamn. En trägen studerande var Lars Elvin från Nora som var bekant med Dagmar Lange. Jag har säkert och orättvist glömt flera stycken. Bland flickorna detta första studieår kommer jag särskilt väl ihåg Kerstin Hildinger som motvilligt gifte sig med Carlo Derkert – inte av motvilja mot Carlo utan mot institutionen äktenskapet, som på den tiden ansågs angelägnare ju fler barn de fick i sin lägenhet på Järntorget, och Sigrid Nyberg som omgavs ryktbarhetens nimbus på grund av sin far, den berömde professor H. S. Nyberg i Uppsala om vilken hon så småningom skrev en högst läsvärd bok. (Sigrid Kahle, som hon numera heter, har skrivit en självbiografi som lär vara mycket bra, men som jag inte vågat läsa för att hon inte ska påverka min bild av 50-talet.)

En vintereftermiddag hade jag varit på föreläsning i teaterhistoria

på Drottningholmsteatern och satt i skjulet utanför värdshuset och väntade på bussen in till stan. I andra änden av samma bänk satt en annan teaterhistoriestuderande, en mager smalnäst yngling med händerna djupt nerkörda i ytterrocksfickorna. Han hade hög panna och brunt hår och såg vänlig ut; bussen dröjde och vi började prata med varandra. Vi lade snabbt bort titlarna. Pettersson 48, Verner-Carlsson 47. Jag upptäckte snart att han befann sig på samma våglängd som jag när det gällde teater, även om han var den äldre och överlägset mest kunniga av oss. Båda upplevde vi (jag kan naturligtvis inte tala för honom, men jag föreställer mig att han också tyckte om att träffa en besläktad själ och jag inbillar mig att den vänskap som vi kom att känna för varandra livet ut var tecken på ömsesidigheten i våra känslor för varandra) nöjet av att få tala med en likadan galning som en själv. Runt varje krök på livsbanan väntar nya fantastiska överraskningar på den som ännu är i början av sin utveckling (och för all del inte bara i början på den) och mötet med Per Verner-Carlsson innebar för mig ett sådant stort intellektuellt framsteg, att jag inte tvekar att kalla det livsavgörande. Ett kvantsprång i min utveckling. (Paradigmskifte?) Under vårt första samtal visade det sig att han hade en omfattande kunskap om modern teater, han hade varit i Paris och sett Jean-Louis Barrault och Louis Jouvet uppträda på scenen, han hade sett Zizi Jeanmaire och Roland Petit dansa Carmen, han hade läst Appia och Craig, han kunde tala om rysk teater. Jag hade naturligtvis läst Stanislavskijs En skådespelares arbete med sig själv, men han kände till Meyerhold och Vachtangov. Dessutom var han bekant med de flesta unga inom svensk teater. Han ställde dörrar på glänt och lät mig ana nya förlösande rum i teaterkonstens labyrint. Våra diskussioner blev många och långa och kunde fortsätta från en dag till en annan, som vid det tillfälle då vi en sen kväll upptäckte att vi var hungriga och ingen av oss hade ett öre. Den som hade pengar i Per Verners familj var hans före detta hustru Maj-Britt (de låg under skilsmässa), som jobbade som bildredaktör hos Bonniers. Vi gick (vi hade inte pengar till vagnen) därför över Odenplan, ut genom Norrtull, till Hagalund där Maj-Britt bodde. (Pelle kinesade för tillfället hemma hos sin mamma på Kungsholmen) Det visade sig att inte heller Maj-Britt hade några pengar. Men eftersom hon hade en liten baby, sonen Lolle, Carl-Olof, döpt efter skådespelaren Carl-Olof Alm, en av Pers pariskompisar, köpte Maj-Britt vid varje avlöningstillfälle hem så mycket barnvälling och blöjor att barnet aldrig skulle sakna något. Sempers barnvälling var det enda ätbara som fanns i huset så här någon dag innan avlöningen. Alltså satt Per Verner och jag vid köksbordet i Hagalund och talade om Antonin Artaud och grymhetens teater (Per Verner talade och jag lyssnade) medan vi girigt slevade i oss av barnets välling.

PVC visade ett genuint intresse (inte enbart ett roat) för lantisen från övre Norrland som anförde en uppsättning av Hamlet med Vindelns Teateramatörer som sin främsta merit. Jag hade gjort den 1949 på våren för att celebrera amatörernas 30-årsjubileum; jag hade använt radioteaterns

bearbetning som var åtskilligt förkortad, d.v.s. jag hade strukit ner den version som man kunde köpa i serien som utgavs av Modersmålslärares Förening, där den tillhandahölls för Kr 1:20 . Dagens människor kan kanske inte föreställa vilka problem amatörteatern hade före de lättsamma fotokopieringsapparaterna och dataskrivarnas införande att skaffa fram pjästexter till rollinnehavarna. Huvudanledningen till att vi spelade Hamlet var att vi hade en bra sammansättning av medverkande: en stor, tung lastbilschaufför som gjord att förkroppsliga kungen, skalden Lars Englund, en ädel och boksynt Horatio, men främst Hamlet själv, frisören John Antonson, en skådespelare av den rätta ullen med förmågan att ikläda sig en roll och leva fram den på scenen.

Jag var dessutom ganska beläst när det gällde den moderna skönlitteraturen. Vi var båda två naturligtvis varma anhängare av 40-talisterna, Stig Dagerman och Lars Ahlin tillhörde husgudarna liksom Karl Wennberg och Erik Lindgren men också Stig Carlsson och Harald Forss och Stig Sjödin och Berndt Eriksson och äldre författare som Gustav Hedenvind-Eriksson...Listan skulle kunna göras lång och detta hade jag min skolkamrat i Umeå, Olle Carlsson, att tacka för. Han hade lärt känna chefredaktören på Umebladet, en högertidning i Umeå, nu saligen avsmnad, som gav honom alla böcker av dessa obegripliga skräpförfattare som förläggarna skickade till redaktionen och dessutom lovade att Olle fick komma upp och hämta alla övriga sådana som framgent skulle anlända mot löfte att aldrig skriva om dem i tidningen, vilket han inte heller gjorde. Jag fick ta del av dessa skatter (nya fönster som slogs upp), textmassor som välldes fram, bilder som staplades på varandra, klanger som mötte andra klanger utan direkta meningsfulla samband och om vars innehåll man inte alltid kunde bilda sig en bestämd uppfattning eller bara gavs tolkningsmöjligheter där man kunde skymta något betydelsefullt, som lät en ana nya hisnande utsikter (insikter). Den nya poesin upplevdes som en befrielse från den taktstampande och slutrimmande vers vi hade matats med i skolan, bland annat när vi hade tvungits att lära oss psalmer utantill, men också från det alltför skickliga, alltför välgjorda som Fröding och Ferlin och Hjalmar Gullberg. Den formella skickligheten är all medelmåttors styrka, säger Vilhelm Ekelund och fortsätter: En vers av Strindberg är mer formfulländad än alla världens sonetter. Det drabbade i viss mån Ekelund själv, vilket inte hindrade att jag under våra år i Stockholm brukade ta med mig Ekelunds dikter ut i Lilljansskogen och sätta mig på en sten och läsa dem till ackompanjemang av koltrastsång: Hjärta; och du känner/ pånyttfödelsens/ stillhetens oändliga lisa/strömma över dig:/ hjärta, och dock är din sång/ denna molltons -/ denna stumma längtansvisa.

Det var läsningen av 40-talisterna (tillsammans med fysikundervisningens tråkighet) som fick mig att byta inriktning på gymnasiet, att från att vara blivande ingenjör välja humanismen (tyska, franska och filosofi). Även jag började samla på bilder och skriva obegripligt, litterära utsvävning-

gar av en berusad nykterist, som fick pris i Norrlands Gemensamma Gymnasist- Förbunds Litteraturpristävling, naturligtvis på platsen efter lysande begåvningar som Folke Isaksson och Lars Lundqvist. Jag hade också läst Paul Valery och Rimbaud i Ekelöfs översättning och Hemingway och William Faulkner och T.S.Eliot och Herman Hesse (Stäppvargen var en favoriterna) och Sartre och Camus och André Gide. Umeå gymnasistförening hade i sitt bibliotek en del märkvärdiga böcker, däribland Falskmyntarna och I Vatikanens källare, översättningar av Gunnar Ekelöf i utgåvor från förlaget Spektrum som finansierade sin utgivning med annonser om tvättmedel och annat nyttigt i böckerna. Min far hade öppnat konto hos en av Umeås bokhandlare så att jag skulle kunna köpa skolböcker eftersom man inte fick några böcker gratis när man gick i läroverket och jag hade blivit kompis med bokhandelsmedhjälparna så att jag när jag behövde, kunde gå in och hämta en slant som skrevs upp på räkningen som ”skrivmaterial” o. dyl. På samma sätt kunde jag fuska till mig en och annan diktsamling. Min far suckade, när han granskade räkningen över hur mycket skrivmaterial jag använde och jag skyllde på lärarna som tvingade oss till flitigt antecknande med sitt evinnerliga dikterande. Jag kunde ju inte berätta om mitt ivriga skrivande av pjäser som det historiska dramat Oskar III, som var avfattat på rimmad vers av vilka jag bara minns raderna: ”I schack blev jag slagen och matt/Var fan är handskar och hatt?” (Tydlig influens från Frithiofs Saga; jag tillhör väl också den sista generation gymnasister som tvangs läsa den?) Annars dramatiserade jag gärna noveller av Sigfrid Siwerts och jag kan så här i efterskott beklaga att jag inte lyckades trumma upp tillräckligt moraliskt mod för att få någon av pjäserna prövad i SSUH eller i Vindelns teateramatörer. Jag framförde endast ett eget stycke enmansteater, en stand-up-grej som hette Un jour de la vie d’un ecolier, En dag i en skolgosses liv som jag påstod vara hämtad ur min samling Dramer om drömda. Den varade i fem minuter och den tyckte mina kamrater mycket om. När James Joyces Odysseus som kostade hela femton kronor kom ut i svensk översättning 1946 vågade jag inte fresta pappas kredit utan fick vackert tigga om den. Mamma gav mig boken och jag läste den med hull och hår. På Stadsbiblioteket i Umeå lånade jag bl.a. Marcel Prousts På spaning efter den tid som flytt, de första delarna (jag vill minnas att det var två?) som fanns på svenska. När jag ville läsa fortsättningen och insåg att mina begränsade kunskaper (reallinjens franska!) uteslöt mig från att läsa verket på originalspråket, sa man på biblioteket att man kunde skaffa den danska översättningen. Gör det! sa jag övermodigt och några veckor senare bar jag hem en trave böcker till mitt inackorderingsrum och jag svettades med dem så länge jag fick behålla dem utan att komma till slutet. Jag berättar detta om min läsning för att ni ska veta att jag inte satt som en helt nollställd Paulus-Pettersson vid Gamaliel-Carlssons fötter. (Bibeln hade jag i min bildning inte minst därför att moster använde den som högläsningbok när vi var små.) (För femtio kronor köpte jag för

inte länge sedan ett ex. av den nya Bibelöversättningen och där hade min barndoms ”undervisad vid Gamaliels fötter” blivit : ”Hos Gamaliel har jag fått grundlig undervisning”. Det gamla fina begreppet att sitta vid en lärdomans fötter och insupa visdom är dömt att försvinna tillsammans med allt det övriga i vårt språk som har sitt ursprung i svenska människors studium av denna, den nästan enda bok som alla hade där hemma.) Allt detta hann vi inte diskutera under det första mötet i busskjulet medan snön blåste över Mälarens is i bakgrunden; och slottet däruppe, där kungen låg och dog, förtonade i diset; vi hade fullt upp att göra med att inte frysa ihjäl fast vi var varmt påpälsade; Per Verner var klädd i sin ljusbruna duffel och jag hade fortfarande min fiskbensmönstrade ulster.

Nu var det 1950 och mitt decennium hade inletts med denna nyorientering, vilken inte var en omorientering för Per Verner hade samma grundläggande känsla för teatern som jag; också han såg teatern som en konststart. Vi hade båda ”ett hjärta som klappade för moder Thalia” med den rätta glöden. Jag hade använt det uttrycket, den rätta glöden, i en intervju som Gunnar Ollén gjorde med mig i radions Amatörteaterkrönika. Ollén hade frågat om det inte var lite trångt att spela Hamlet på Ordenshusets scen i Vindeln och jag svarade att ”Hamlet kan man spela på ett sofflock om man har den rätta glöden”. (Den föreställningen väntar jag fortfarande på att få se.) Signaturen K.S-z, den stränga Karin Schultz i DN skrev om detta i sin Radiospalt ”Hamlet på ett sofflock bör man kunna spela, sa en Umeåamatör. . . som framfört sorgespelet på en vind. En nittonårig student hade varit regissör. Deras unga tro lyste genom söndagsprogrammet.” Jag har inget minne av själva inspelningen, jag kommer inte ihåg vem som hade arrangerat den, vem som låg bakom att vi överhuvudtaget hamnade i radion. Visserligen hade det skrivits om oss (berömmande) i den lokala pressen. Men jag har ett desto starkare minne av det som hände på perongen vid Vindelns järnvägsstation där vi träffades, vi som skulle ta tåget för att spela in programmet i radions studio på Telegrafens i Umeå; det var titelrollsinnehavaren John Antonson, Elsa Sandgren som gjorde en moderligt ängslig drottning och jag. När jag anlände hade de båda andra redan kommit och John hälsade mig med ett brett leende och frågade, om jag inte tyckte att det var snyggt? Vad var det som var snyggt? De nya tänderna. Han berättade att han just denna dag på morgonen varit hos tandteknikern och fått en ny protes. Han läspade och sluddrade med det ovana garnityret i munnen och jag nästan skrek: Är du inte klok? Han grinade illmarigt och blinkade. Lugna dig. Jag har de gamla i fickan, sa han.

Förutom föreläsningarna hade vi också seminarier som hölls i Drottningholms Teatermuseums Bibliotek på Linnégatan 7 två timmar i veckan och det var sällan som vi hade några uppsatser att avhandla så seminarierna liknade i stort sett föreläsningarna med professorn i ordförandestolen ivrigt utredande något problem som han hade kommit att tänka på i samband med något annat som hade dykt upp när vi resonerade

om ett tredje. Professor Beijer hade denna förmåga att vandra omkring i teaterhistorien med sina elever i andtrudet släptåg. Biblioteket förestod av doktor Gustaf Hilleström, vars titel nogräknade uppsaliensare fnös åt, för i Uppsala måste man ha disputerat för att få kalla sig doktor, medan det på en sån här liten högskola, som den i Stockholm tydligen räckte med en filosofie licentiatexamen. Gustaf var ytterligt bildad och mycket kun- nig på musikens, erkannerligen operans område. Det sades om honom att han var ämne till en blivande operachef i Stockholm, men tyvärr var han född i fel tid, ty den radikalisering som ägde rum inom kulturlivet på sjut- tiotalet passade honom synnerligen illa. Han älskade musiken lika mycket som vi älskade teatern, men en alltför het kärlek kan göra älskaren blind när det gäller att slå vakt om den egna uppfattningen; ingenting nytt får lov att finnas, inga nya oväntade vinklingar tillåts, ingen annan version accepteras. Han blev bara chef för Drottningholmsoperan som han själv varit med och startat. Som pensionär flyttade han till Göteborg och blev operakritiker i Göteborgs-Posten där han visade prov på sin kunskapsrika kärvhet. Det påstods att Gustaf Hilleström i sin ungdom varit oförsiktig nog att skriva en kärleksroman som hade blivit nedsablade av kritiken, och att han därför jagade runt i Stockholms antikvariat för att köpa eventuellt uppdykande ex. av boken och förstöra dem. Jag vet inte hur sant detta är; jag har aldrig träffat någon som påstått sig ha läst boken.

Till sin hjälp på biblioteket hade Gustaf baltiska arkivarbetare; intellektuella flyktingar som AMS sysselsatte på detta sätt. Deras huvud- sakliga arbete var att klippa ut allt om teater ur de tidningar som det fat- tiga museet hade tiggat sig till. Min far prenumererade på tidningsklipp om medicin; om det inte fanns något annat i posten så brukade det alltid finnas ett brunt kuvert från Pressklipp. Pappa hade klippböcker där klippen klis- trades in. (Det kanske var mamma som gjorde det. Jag minns inte att jag såg dessa grå böcker när jag hälsade på honom under hans senare år när han var pensionerad och borde ha haft tid att ägna sig åt dem; kanske de inte dög när Ingrid skulle göra ett normalt, prydligt standardhem av vårt hem?) Museet skulle också ha kunnat abonnera på pressklipp, men det ställde sig onekligen billigare med balterna vars löner betalades av AMS. Bland dem fanns en äldre men fortfarande stilig Fräulein von Carlberg, som i sin ung- dom hade dansat fri dans under namnet Zent Mahesa och uppträtt för själ- vaste Rilke (på slottet Duino nära Trieste, som vi romantiker gärna trodde; och underligt nog aldrig frågade henne om; kanske trodde vi oss därmed vara finkänsliga?) Damen själv var gärna meddelsam och pratade mycket om sitt nutida extraknäck vid sidan av biblioteket: hon översatte Frans G Bengtsson till tyska. Hon kände Bengtsson och hade besökt honom och berättade gärna för mig, som var stor beundrare av honom sedan stads- bibliotekarien i Skellefteå, Gustaf Renhorn, i sedlig iver tagit ifrån mig Mobergs Rid i natt, som jag ville låna, och istället givit mig Röde Orm. Hon berättade om sitt sista besök hos Frans G. Bengtsson, hur han låg

på sitt yttersta och stavade sig igenom en svenska psalmbok med stor stil. Ett par manliga baltiska arkivarbetare svarade för det rena "klipparbetet". Deras svaghet var de bristande svenskkunskaperna som hade till följd att artiklar av typen "Drama på Koksgatan" och "Tragedi i Bandhagen" hamnade bland teaterpremiärerna på Gustafs skrivbord. Fröken von Carlberg gav mig en bok som hon hade fått från sitt tyska förlag och som hon tyckte att jag borde översätta. Något svenskt förlag kanske kunde vara intresserat? Boken hette Busse's Welt-Theater och var skriven av Walter Toman. Den innehöll små berättelser, sagor och en av dem handlade om ett stort hus där folk stred om utrymmet och bildade pakter och allianser så att hyresgästerna till slut var uppdelade i två block som under täckmantel av en låtsad fred planlade att förgöra varandra. Det var med andra ord en bild av det aktuella politiska läget. Jag gjorde en provöversättning, men inget förlag förföll intresserat och jag ansträngde mig inte överhövan. Jag var inte riktigt så hemma i tyska språket och jag tyckte att om jag ändå måste sitta och knacka på skrivmaskinen, kunde jag lika gärna skriva mina egna berättelser.

Olle Carlsson hyrde ett inackorderingsrum i Bromma och en kulen höstkväll satt vi och pluggade latin med ena ögat och höll det andra på Drottningholmsvägen eftersom vi hade läst i tidningen att kungen skulle göra sin sista resa från slottet där han avlidit till Stockholm nu på kvällen och mycket riktigt körde en karavan med svartblänkande bilar förbi därute på vägen. Vi reste oss i vördnad för det var Gustav V:s kista som i svart ståtlighet skymtade i det svagt upplysta utrymmet innanför likbilens glasrutor. Ytterligare en länk i kedjan som förenat mig med min borttynande barndom hade brustit. Gustav V hade varit kung så länge jag kunde minnas. Det knakade i fogarna på det gamla samhället. För några år sedan hade Per-Albin Hansson dött och efterträts av Tage Erlander. Winston Churchill som hade segrat i kriget hade röstats bort från makten av sitt krigströtta folk. Indien och Pakistan hade gjort sig fria. De allierade var numera delade i två block med en järnridå emellan, atombomben och vätebomben hade skapat en ny situation som var farligare än någon annan i historien. Otryggheten i mitt privata liv speglades av den otrygghet som spred sig i världen runt omkring oss. Ångesten lade sin kalla hand över mig. Jag började ligga sömlös på kvällarna och räkna mina hjärtslag. Jag greps av en föreställning att inte heller jag hade långt kvar. Hade jag inte misskött min kropp, hade jag inte varit överviktig sedan barnsben? "Du gräver din grav med tänderna" (pappa). Jag borde inte röka, men kunde inte låta bli, det var i alla fall ett sätt att hålla tillbaka matlusten. Två timmar föreläsning och två timmar seminarium i veckan (om man bortser från latinet och det lyckades jag ju snart slingra mig ifrån) var i magraste laget även för en som inte krävde mer sysselsättning än jag. Jag borde ha läst mina kursböcker, men de var svåra att få tag i och de få exemplar som fanns på Drottningholms Teaterbibliotek eller Humanistiska Biblioteket

eller Kungliga var oftast utlånade eller också fick man inte låna hem dem utan var tvungen att läsa dem sittande på biblioteket och om det finns ett sömnmedel som intages genom ögonen är det inte TV som påstås utan kursböcker på ett bibliotek. Men det viktigaste skälet till utebliven kursläsning var den förlamande dödsskräcken. Jag kunde inte längre öppna en bok utan att jag stötte på ordet ”död”. Jag kunde dock inte låta bli att läsa, vanan var djupt ingrodd. Jag upptäckte att jag kunde läsa P.G.Wodehouse, ingen, inte ens suggan Dronningen av Blandings dog någonsin. Jag köpte begagnade Wodehouseböcker på antikvariaten, gärna på engelska. De kostade sällan mer än en krona styck. Jag ökade mitt engelska ordförråd, men det var ju inte engelska jag skulle studera. Jag tog mod till mig och sökte upp en läkare som i telefonkatalogen uppgavs vara hjärtspecialist. Han lyssnade genom stetoskopet och sa att med mitt hjärta skulle jag kunna gå uppför Himalaya (nästan i alla fall). Men han är visst nervös, sa han och så skrev han ut ett recept på piller som jag kunde ta när jag tyckte att hjärtat började galoppera. För säkerhets skull besökte jag ytterligare en hjärtspecialist. Han hade mottagning nära Älvsjö, en äldre läkare som lät mig ligga på en ottoman med orientaliskt mönstrat överkast och som lyssnade på mitt hjärta enbart med örat, utan stetoskop, vilket gjorde honom tillförlitligare i mitt tycke, och inte heller han kunde hitta något fel på mig. Jag berättade inte för min bror om mina bekymmer, inte heller anförtrodde jag mig åt någon av mina vänner. Sitt lidande skulle man bära själv, tåligt. Min bror skulle bli teckningslärare och hade därför sökt in på Konstfack men bara blivit antagen till kvällskursen. Han var nästan lika undersysselsatt som jag, men han hade sitt måleri som höll honom igång och jag hörde aldrig att han klagade. Vi brukade äta middag tillsammans på stan, helst nära hans skola eftersom han skulle ha lektioner som började klockan sex på eftermiddagen. Skolan låg i ett gammalt 1700-talshus på Mäster Samuelsgatan (Sergels gamla ateljé?). Ringbaren fanns på hörnet av Sveavägen och Kungsgatan och det var inte långt därifrån. Närmaste matstället och det som vi helst frekventerade låg dock bredvid Konserthuset och hette Slink In, där det serverades brickmiddag för två kronor: varmrätt, dessert, smör, bröd, kaffe och lättöl. På andra sidan Kungsgatan bakom SHT fanns en vegetarisk matservering där man kunde få torsdagsmiddagen ännu billigare även om det då inte fanns fläsk i ärtsoppa. Frukost och kväll åt vi hemma i Älvsjö, te och limpsmörgåsar med margarin på och vid något extra högtidligt tillfälle, när vi var stadda vid kassa, vilket inträffade alldeles i början av månaden, kaviar eller ost. Min bror träffade en före detta skolkamrat från Solbacka, vars far var plåtslagarmästare i Stockholm och fick genom honom extrajobb som takskottare på vintern och skaffade på så vis hem pengar som kom väl till pass. Jag fick också så småningom en mycket lukrativ inkomst, men det var först till våren.

Ibland när jag var ensam, gick jag till Kårhuset på Holländargatan och åt. Där hängde en anslagstavla med meddelanden om olika förening-

